

Верховний
Суд

Практика визнання договорів недійсними в корпоративних спорах

Олена Кібенко,
суддя Верховного Суду

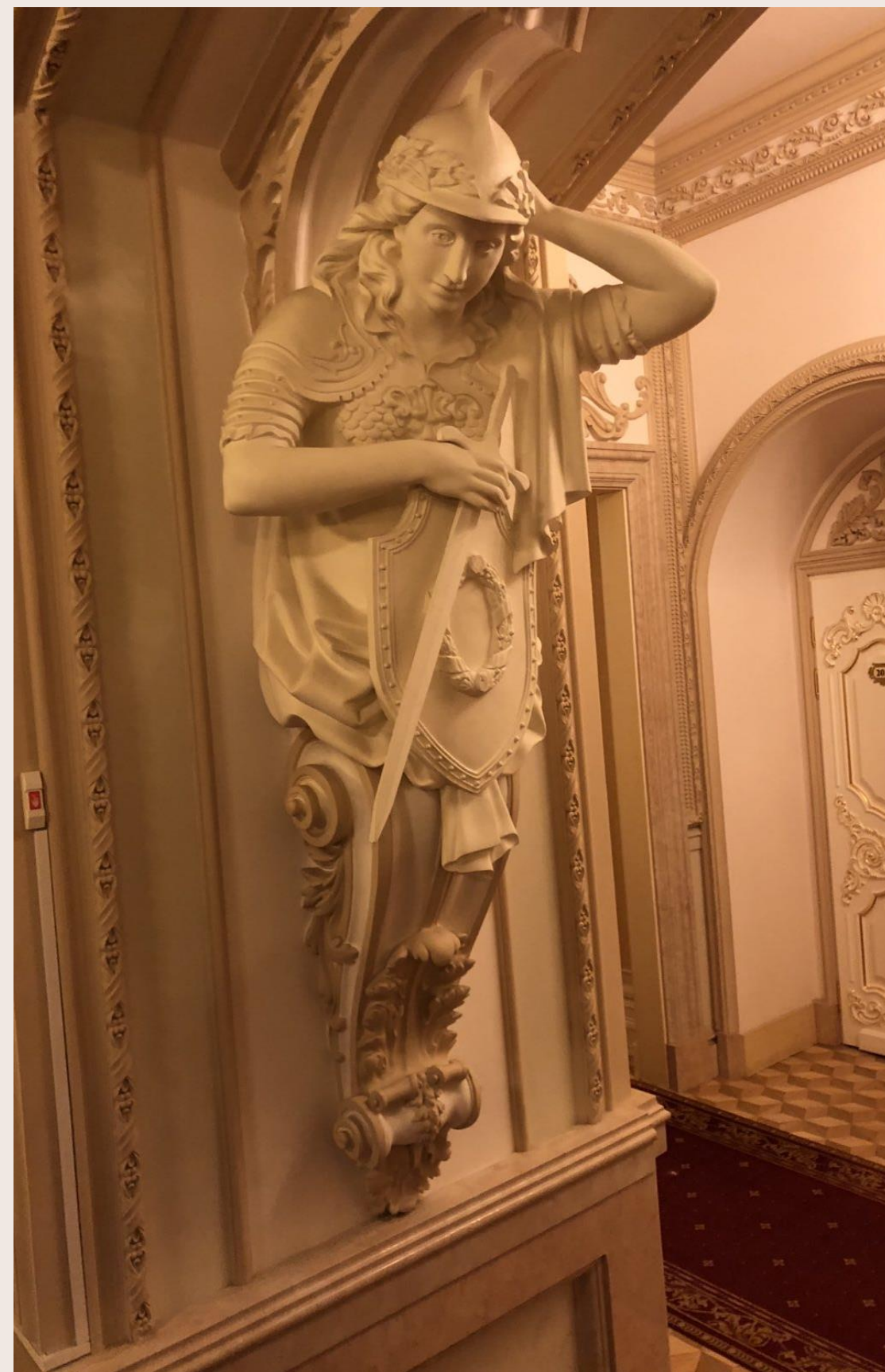
Всеукраїнський семінар для суддів і помічників суддів господарських судів
“Спори щодо визнання недійсними договорів та наслідків такого визнання у практиці господарських судів”

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКЕ РЕГІОНАЛЬНЕ ВІДДІЛЕННЯ
ЛЬВІВСЬКЕ РЕГІОНАЛЬНЕ ВІДДІЛЕННЯ

20 березня 2023 року
онлайн

План:

1. Оскарження учасником укладених товариством правочинів
2. Правочин, вчинений представником щодо самого себе
3. Правочин, вчинений представником не в інтересах довірителя.
4. Порушення переважного права
5. Правочин під впливом помилки
6. Удавані правочини
7. Недійсність правочину купівлі-продажу акцій банку через не отримання погодження НБУ
8. Способи захисту прав, якщо частка вибула з володіння: визнання договору недійсним чи витребування частки/визначення розміру статутного капіталу та часток

Визнання недійсним правочину товариства за позовом учасника, який володіє часткою 100%

Постанова ВП ВС від 01.03.2023 у справі №522/22473/15-ц (окремі думки - судді Ігор Ткач та Костянтин Пільков) - [ще немає у реєстрі](#)

З таким позовом може звертатися товариство, а не учасник, навіть якщо учасник володіє 100% капіталу (тобто ВП ВС ще раз підтвердила свою правову позицію, яка існує з 2019 року), але можуть бути певні винятки із загального правила (рішення ЄСПЛ).

Правочин представника “сам з собою” щодо продажу корпоративних прав

Чи може правочин, вчинений представником від імені довірителя у своїх інтересах (з самим собою), бути у наступному схвалений довірителем, зокрема шляхом вчинення дій, якій свідчать про прийняття або виконання правочину, відповідно до положень [ст.241 ЦК](#)?

Постанова ВС КГС від 01.12.2021, справа №908/3467/19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101911947>

Правочин представника “сам з собою” щодо продажу корпоративних прав

- У постанові Великої Палати Верховного Суду від 22.10.2019 у справі №923/876/16 вказано, що представник має завжди діяти у найкращих інтересах довірителя і, відповідно до ч.3 ст.238 ЦК, представник не може вчиняти правочин від імені особи, яку він представляє, у своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є, за винятком комерційного представництва, а також щодо інших осіб, встановлених законом (п.49).
- У випадку укладення представником правочину з самим собою **довіритель не повинен доводити**, що цей правочин укладено не в його інтересах, збитковість правочину, недобросовісність чи нерозумність дій довірителя. По суті, **положення ч.3 ст.238 ЦК надають довірителю право визнати недійсним відповідний правочин, незалежно від того на яких умовах він укладений**. На довірителя не покладається тягар доведення невідповідності умов такого договору, його збитковості. Його укладення не в інтересах довірителя презюмується.
- Вчинення правочину щодо самого себе, тобто не в інтересах довірителя, а у своїх власних, є підставою для визнання такого правочину недійсним. Правило, передбачене ч.3 ст.238 ЦК, покликане гарантувати інтереси особи, яку представляють, від можливих зловживань з боку представника.
- Випадок, передбачений ч.3 ст.238 ЦК, є імперативно забороненою дією, а не виходом представника за межі наданих йому повноважень

Постанова ВС КГС від 01.12.2021, справа №908/3467/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101911947>

Правочин за наявності конфлікту інтересів

- Постанова ВС КГС від 19.01.2022 у справі № 911/841/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102891978>
(не корпоративний спір)
- Постанова ВС КГС від 06.07.2022 у справі № 909/276/21
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301090>
(не корпоративний спір)

Правочин за наявності конфлікту інтересів

- **60.** У ч.3 ст.238 ЦК міститься заборона на вчинення представником правочинів з самим собою ("у своїх інтересах"), оскільки у такому разі представник діє в умовах очевидного конфлікту інтересів, який презюмується, тобто не потребує доведення (відповідний висновок міститься у п.67 постанови Верховного Суду від 01.12.2021 у справі №908/3467/19).
- **61.** Закон не містить прямої заборони у разі вчинення представником правочину в інтересах довірителя з афілійованою з представником юридичною особою (у якій представник є учасником чи бенефіціаром). Втім, у такому випадку тягар доведення того, що правочин не порушує прав та інтересів довірителя, покладається на контрагента.
- **62.** Суди не встановили, чи відомо було засновнику ПП "Спецвисотбуд 2006" про наявність конфлікту інтересів щодо спірного Договору та додаткових угод.
- **63.** Якщо про такий конфлікт інтересів було невідомо засновнику ПП "Спецвисотбуд 2006", то ТОВ "Будфундамент" не позбавлено права доводити, що правочин вчинено на стандартних ринкових умовах і ним не було завдано шкоди підприємству.
- **64.** Разом з тим, один лише факт існування конфлікту інтересів, якщо він був розкритий належним чином (був відомий засновнику ПП "Спецвисотбуд 2006"), не свідчить про наявність зловмисної домовленості ОСОБА_1 з ТОВ "Будфундамент".

Відчуження акцій директором ТОВ внаслідок зловмисної домовленості

Постанова ВС КГС від 30.09.2021 у справі №910/11388/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100305932>

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що оспорюваний договір укладено внаслідок зловмисної домовленості ОСОБА_1 з колишнім директором ТОВ «ТДМК» ОСОБА_3, який не мав повноважень на відчуження таких спірних акцій, про що ОСОБА_1 був обізнаний. Також позивач зазначає, що відчуження акцій суперечить положенням абзацу 2 ч. 2 ст. 98 Цивільного кодексу України, оскільки таке рішення могло бути прийняте виключно не менш як 3/4 голосів на загальних зборах учасників товариства.

Відчуження акцій директором ТОВ внаслідок зловмисної домовленості

Постанова ВС КГС від 30.09.2021 у справі №910/11388/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100305932>

- Суд апеляційної інстанції також врахував пояснення ОСОБА_3 в протоколі допиту свідка від 12.10.2020, в якому він зазначив про те, що знайомий з ОСОБА_1 15 - 20 років в контексті підстав для застосування [ст. 232 ЦК України](#) (правові наслідки правочину, який вчинено у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною). Також суд врахував визначену у договорі ціну договору 21 600 грн, у той час, як номінальна вартість, про яку вказували самі сторони у договорі, складала 216 000 грн (2 160 акцій номінальна вартість кожної 100 грн), а також те, що сам ОСОБА_3 не пам'ятає, чи з ним розраховувалися за продані акції.
- Судом апеляційної інстанції встановлено, що доказів виконання ОСОБА_1 зобов'язання з оплати за спірним договором матеріали справи не містять. А у самому договорі зазначено, що розрахунки по договору проводяться до 31.12.2017, тобто до укладення самого договору. Враховуючи наведене, суд апеляційної інстанції, дійшов висновку, що продаж акцій ПАТ «Укренергозбут» в десять разів дешевше номінальної вартості таких акцій, не може вважатися обачним та сумлінним (добросовісним та розумним) виконанням посадовою особою своїх обов'язків.

Відчуження частки поза волею довірителя

Постанова від 28.09.2022 у справі № 927/911/21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106636445>

Позивачка аргументувала позов тим, що не виражала намір про відчуження частки відповідачу, не давала відповідних доручень та повноважень, не погоджувала умови оспорюваного договору, їй не було відомо про його укладення, а тому оспорюваний договір укладений поза волею позивачки.

Він не тільки не відповідає внутрішній волі позивачки, а є несправедливим, нерозумним та недобросовісним. За оспорюваним договором і актом відбулось відчуження корпоративних прав за ціною, яка у 5 разів менша номінальної вартості корпоративних прав ТОВ СП «Агродім».

Відчуження частки представником поза волею довірителя і не в його інтересах

Постанова ВС КГС від 28.09.2022 у справі № 927/911/21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106636445>

- Встановивши вказані обставини, господарські суди дійшли правильного висновку, що **оспорюваний договір купівлі - продажу частки в статутному капіталі ТОВ «СП «Агродім» було укладено як елемент складного механізму забезпечення виконання зобов'язань** за договором позики № 07/05/2019 та контрактом № 07/05/2019 і як гарантія повернення фінансування здійсненого ТОВ «КУА «Прогресивні інвестиційні стратегії» на загальну суму 11 000 000,00 доларів США.
- При належному виконанні договору позики № 07/05/2019 та контракту № 07/05/2019 частка в розмірі 24,9% перейшла б назад у власність позивачки в порядку зворотного продажу за ціною 421 809,73 грн (п. 5.1 договору купівлі - продажу частки в статутному капіталі ТОВ «СП «Агродім» (зворотного продажу (РЕПО) частки), що не свідчить про несправедливість чи нерозумність оспорюваного договору.
- Недоречними є аргументи, що оспорюваний договір купівлі - продажу частки в статутному капіталі ТОВ «СП «Агродім» є фактично договором застави, оскільки за своєю правовою природою він є договором купівлі-продажу частки, а не договором застави у розумінні ст. ст. 572, 584 ЦК України.
- Підписавши протокол № 122 від 05.06.2020, яким було оформлено прийняті 05.06.2020 на зборах рішення, ОСОБА_1 фактично визнала і підтвердила свою обізнаність із новим складом учасників ТОВ «СП «Агродім», зокрема, що ТОВ «КУА «Прогресивні інвестиційні стратегії» є учасником товариства з часткою у статутному капіталі у розмірі 24,9%, про що було зазначено і в протоколі № 122 від 05.06.2020 (а.с. 186-188, т. 1).

Порушення переважного права

Продаж учасником ТОВ частки з порушенням переважного права іншого учасника (учасників) товариства не зумовлює недійсність відповідного правочину. Наслідком такого порушення є право учасника (учасників) вимагати в судовому порядку переведення на нього (на них) прав та обов'язків покупця частки на підставі зазначеного Закону.

Юрисдикція: господарська

Постанова Великої Палати ВС від 01.06.2021 у справі № 910/2388/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97967345>

Правочин під впливом помилки, обману

Постанова ВС КГС від 26.01.2022 у справі № 910/21221/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103056414>

Помилка у природі правочину (вихід з товариства чи купівля-продаж)

54. Суди попередніх інстанцій правильно відхилили доводи скаржниці про її нерозуміння змісту підписаних документів (повідомлення про намір продати частку, Договору, протоколу загальних зборів). Формулювання цих документів нескладні і є зрозумілими будь-якій пересічній людині без юридичної освіти та спеціальних знань.

Правочин під впливом помилки, обману

Постанова ВС КГС від 26.01.2022 у справі № 910/21221/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103056414>

Помилка у вартості корпоративних прав (позивачка стверджувала, що продала частку за 9250 грн., тоді як у власності товариства було майно, ринкова вартість якого перевищувала 5 млн. доларів США)

55. Скаржниця стверджує, що на час укладання Договору 12.12.2017 вона не знала і не могла знати про реальний обсяг майна товариства, оскільки відповідна інформація не була відображена у фінансовій звітності товариства.

ВС відхилив цей довід: (1) знала про наявність майна у товариства, (2) могла замовити оцінку частки для визначення її вартості, (3) могла ініціювати аудиторську перевірку звітності, але не зробила цього.

Недійсність правочину купівлі-продажу корпоративних прав як удаваного (договір застави корпоративних прав)

Постанова ВС КГС від 19.01.2022 у справі № 906/92/21
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102735996>

- **46.** Суди попередніх інстанцій помилково не надали належної оцінки доводам, викладеним у позовній заяві, у сукупності із наявними у справі доказами (корпоративний договір, лист ОСОБА_2) та не оцінили оскаржуваний правочин на предмет його удаваності, обмежившись спростуванням обставин його фіктивності та вчинення під впливом помилки та обману.
- **47.** Суди попередніх інстанцій дійшли помилкового висновку, що корпоративний договір є окремим самостійним правочином, умови укладення якого не впливають на дійсність Договору.
- **48.** Також необґрунтованим є посилання судів попередніх інстанцій на заінтересованість свідків у результаті вирішення спору як на підставу неврахування їхніх свідчень під час розгляду справи.

Недійсність правочину купівлі-продажу корпоративних прав як удаваного (договір застави корпоративних прав)

Постанова ВС КГС від 19.01.2022 у справі № 906/92/21
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102735996>

- 52. Також Верховний Суд звертає увагу на те, що підстави визнання договору недійсним, передбачені ст.229 ЦК (помилка) та ст.235 (удаваність), на які одночасно посиляється ОСОБА_1, є взаємовиключними і одночасному застосуванню не підлягають, що необхідно врахувати судам при новому розгляді справи.
- 53. У випадку, якщо за результатами розгляду суд дійде висновку про застосування до Договору норм законодавства про заставу (заклад), суд має встановити, чи існує зобов'язання за основним договором. У випадку його відсутності (якщо позика не була надана) підлягає застосуванню висновок Великої Палати Верховного Суду, викладений у постанові від 29.05.2018 у справі №305/1180/15-ц щодо недійсності договору, укладеного в забезпечення виконання зобов'язання за іншим договором, який визнано неукладеним, на який посиляється скаржниця.

Недійсність правочину купівлі-продажу корпоративних прав як удаваного (договір застави корпоративних прав)

Постанова ВС КГС від 20.07.2022 у справі №910/4210/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105612017>

- на якому етапі покупець повинен був отримати погодження НБУ на набуття істотної участі у банку - до чи після проведення аукціону,
- чи є підставою для визнання договору купівлі-продажу пакета акцій банку недійсним неотримання погодження НБУ потенційним покупцем перед проведенням аукціону або відмова НБУ у його наданні після вчинення правочину.

Недійсність правочину купівлі-продажу банку (не отримано погодження НБУ)

Постанова ВС КГС від 20.07.2022 у справі №910/4210/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105612017>

- **168.** Такого погодження ТОВ ФК "Фортіфай" не отримало, однак Верховний Суд вважає, що це жодним чином не впливає на права та інтереси ДКР "ВЕБ.РФ".
- **169.** Грошові кошти за акції сплачені покупцем відповідно до умов оскаржуваного біржового контракту і направлені на погашення вимог стягувачів, тоді як акції ПАТ "Промінвестбанк" лишились на рахунку ДКР "ВЕБ.РФ" і не були передані покупцю (тобто біржовий контракт частково невиконаний).
- **170.** Невиконання або неможливість виконання стороною чи сторонами зобов'язань за договором купівлі-продажу (в тому числі за біржовим контрактом) не може бути підставою для визнання його недійсним за позовом особи, яка не є стороною такого контракту. Адже таке невиконання порушує права сторін договору, а не третіх осіб. Сторони біржового контракту, керуючись приписами чинного законодавства та укладеним контрактом, мають право самостійно визначити наслідки настання обставин, які можуть негативно вплинути на виконання контракту або призвели до неможливості такого виконання.

Визнання договору купівлі-продажу частки
недійсним vs. Витребування частки/визначення
розміру капіталу та часток учасників ТОВ/ТДВ

Питання: чи застосовується такий спосіб захисту
щодо інших юридичних осіб?

Постанова ВС КГС від 26.10.2022 у справі № 912/2620/21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107137340>

Суть спору

1. ОСОБА_1 у 2012 році передала 50% частки у статутному капіталі Приватного підприємства "Норма-Трак" (далі - ПП "Норма-Трак") на користь ОСОБА_2 .

2. У 2021 році ОСОБА_1 звернулась до суду з позовом до ПП "Норма-Трак", в якому просила, зокрема, визнати недійсним рішення загальних зборів та статут, стверджуючи, що не мала наміру дарувати свою частку ОСОБА_2 , відповідний договір не уклала.

40. Водночас ст.17 Закону "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань" стосується виключно товариств з обмеженою відповідальністю (ТОВ) та товариств з додатковою відповідальністю (ТДВ). І у всіх справах, на які послався суд апеляційної інстанції, висновки стосуються саме товариств з обмеженою відповідальністю, а не приватних підприємств чи юридичних осіб інших організаційно-правових форм.

41. Так, відповідно до підпунктів "д" та "е" п.3 ч.5 ст.17 Закону "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань" для державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників **товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю** подаються: судові рішення, що набрало законної сили, про визначення розміру статутного капіталу **товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю** та розмірів часток учасників у такому товаристві; судові рішення, що набрало законної сили, про стягнення (витребування з володіння) з відповідача частки (частини частки) у статутному капіталі **товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю**.

45. У постанові від 18.05.2022 у справі №914/1191/20 Верховний Суд **застосував по аналогії щодо приватних підприємств правову позицію**, наведену у постановах Великої Палати Верховного Суду від 22.10.2019 у справі №923/876/16, від 17.12.2019 у справі №927/97/19, від 18.03.2020 у справі №466/6221/16-а, про те, що відповідно до пунктів "д" та "е" п.3 ч.5 ст.17 Закону "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань" особа, яка вважає себе власником частки, що незаконно вибула з її володіння, має звертатися до володільця частки (особи, вказаної як власник в ЄДР) з позовом про стягнення частки (витребування частки з чужого незаконного володіння) або позовом про визначення розміру статутного капіталу та розміру часток учасників. У зв'язку з цим Верховний Суд зробив висновок, що належним способом захисту є звернення особи, яка вважає, що її права порушені, до володільця частки (особи, щодо якої у ЄДР містяться відомості як про власника спірної частки) з позовом про витребування частки із чужого незаконного володіння. Отже, у справі №914/1191/20 Верховний Суд дійшов висновку про те, що **приписи пунктів "д" та "е" п.3 ч.5 ст.17 Закону "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань" поширюються і на відносини за участю приватних підприємств.**

48. Дійсно, п.2 ч.1 ст.25 Закону "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань" передбачає, що державна реєстрація та інші реєстраційні дії проводяться на підставі судових рішень, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну відомостей в ЄДР, а також що надійшли в електронній формі від суду або державної виконавчої служби відповідно до Закону "Про виконавче провадження" щодо:

- визнання повністю або частково недійсними рішень засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу;
- визнання повністю або частково недійсними змін до установчих документів юридичної особи.

49. Верховний Суд частково погоджується з цими доводами скаржниці. Якщо розмір статутного капіталу ПП "Норма-Трак" не змінився, склад учасників з 2012 року не змінювався, про що стверджує позивачка, то визнання судовим рішенням недійсними рішення загальних зборів та статуту, а також скасування реєстраційного запису поновило би права ОСОБА_1 (таке судове рішення підлягає виконанню відповідно до ст.25 Закону "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань", як правильно вказує позивачка).

—
Верховний
Суд

Дякую за увагу!